

De

Reformatie

INSPIREREND KERK ZIJN

Herder Jezus

Hij neigt zijn oor

**Wat Arie Slob
beweegt**

De middagdienst

Pleidooi voor een open gesprek

COLOFON

De Reformatie verschijnt om de andere week en is een uitgave van Stichting De Reformatie.

Bestuur drs. Bernard Bos (voorzitter),
Herman Rozemuller (penningmeester)

Kernredactie drs. Bas Luiten (hoofdredacteur),
drs. Heleen Sytsma - van Loo (eindredacteur),
drs. Bram Beute, prof. dr. Ad de Bruijne,
drs. Janneke Burger - Niemeijer, dr. Hans Schaeffer
Brede redactie Kernredactie plus prof. dr. Erik
de Boer, prof. dr. Sander Griffioen, prof. dr. Gert
Kwakkel, Jan Westert

Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
e-mail: redactie@dereformatie.nl.
Eventueel per post naar Redactie De Reformatie,
Fontanalaan 3, 5624 KN Eindhoven. Alles wat
met (abonnementen)administratie te maken
heeft naar info@dereformatie.nl of per post naar
De Reformatie, Postbus 89, 7730 AB Ommen.

Opmaak IDD concept.communicatie.creatie |
www.idd.nu

Druk Kon. BDU Grafisch bedrijf

Administratie

De Reformatie, postbus 89, 7730 AB Ommen
info@dereformatie.nl /// tel. 0529 - 43 88 96

Advertenties

Nico Postuma, tel. 0341 - 84 21 47,
tel. 06 - 139 959 05 /// adverteren@dereformatie.nl
Contracttarief op aanvraag

Abonnementen

€ 52,50 per jaar /// studenten € 19,50 ///
buitenland € 130,-
- abonnementsjaar loopt van 1 januari t/m
31 december

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar
bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en
slechtzienden. Tel. 0341 - 56 54 99.

Foto cover en pag. 323: Interieur Grote Kerk te
Nijkerk. Bron: Bourdon16 via www.wikipedia.org.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het
niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

www.dereformatie.nl

ONTKENNING VAN DE ZIEL

TEKST: BAS LUITEN, HOOFDREDACTEUR VAN DE REFORMATIE ///

Het is de maand van de filosofie.
Thema is dit jaar de ziel. Volgens veel
wetenschappers bestaat die helemaal
niet. De ziel is uitgevonden door
mensen die bang zijn voor de dood, die
zichzelf te belangrijk vinden om eens
helemaal te verdwijnen. Wij zijn ons
brein en meer niet, legt Dick Swaab
uit in zijn bekende bestseller *Wij zijn
ons brein*. Alles in onze geest is terug te
voeren op activiteit van neuronen. Een
'psychon' bestaat niet, een neuron wel.
Het tegenoverstelde mag alleen beweerd
worden met verifieerbaar bewijs.
Bovendien organiseren hersenen
zichzelf want met zijn honderd miljard
cellen is ons brein hoe dan ook te
complex om aangestuurd te worden.
We kunnen niet anders zijn dan in onze
grijze cellen geprogrammeerd is. Vrije
wil: vergeet het maar. Ons gedrag wordt
vergaand bepaald vanuit de aanleg
van ons brein. Volgens De Volkskrant
van 7 april noemt Swaab zich een
'neurocalvinist', iemand die gelooft in
predestinatie via de hersenen.
In deze massieve stellingname is amper

ruimte voor eigen verantwoordelijkheid.
Misdadigers kunnen zich
verontschuldigen voor hun brein. Toch,
omdat het vrijwel niet te veranderen is,
zullen ze uit veiligheidsoverwegingen
langer gestraft moeten worden.
Maar wie zijn we dan eigenlijk nog?
Waar blijft onze persoonlijkheid? In de
Bijbel wordt met 'ziel' aangeduid dat wij
ons leven van God ontvangen. We zijn
méér dan ons lichaam. Gods adem is
in ons en keert ook weer tot God terug.
Jezus spoort ons aan niet te vrezen voor
hen die alleen het lichaam en niet de
ziel kunnen doden (Mat.10:28).
Het bewijs dat de ziel bestaat, ligt
in het verlengde van de objectieve
verifieerbaarheid van God. Maar aan
een dergelijke bewijsvoering zal de
Almachtige zich niet onderwerpen.
Verbazend trouwens dat uit de ragfijne
samenwerking van honderd miljard
cellen niet de conclusie wordt getrokken
van een schepper. Het geloof in de
levende God ontstaat dus echt niet door
een logische gevolgtrekking. We roemen
in genade alleen.

IN DIT NUMMER

OP ZONDAG TWEE KEER NAAR DE KERK

Het bezoek aan de middagdienst is in de afgelopen jaren ook in de vrijgemaakte kerken enorm afgenomen. In een viertal artikelen (drie in dit blad en één op de website) buigen vier redacteurs van De Reformatie zich over het onderwerp. Sander Griffioen, lid van het deputaatschap herziening kerkorde, beschrijft hoe er in de Memories van

Toelichting bij de Werkorde met het onderwerp omgesprongen wordt, en argumenteert waarom er voor die insteek is gekozen. Zijn artikel is te vinden op de website. Ad de Bruijne weegt het leeglopen van de middagdienst in het licht van ontwikkelingen in de huidige samenleving en pleit voor een open kerkelijk gesprek in verbondenheid

met de bestaande traditie en gemeenschapsvorm. Erik de Boer schrijft over het onderwerp vanuit het perspectief van de tempeldienst in het Oude Testament en vanuit de kerkgeschiedenis. Bas Luiten tenslotte beschrijft concreet voor welke vragen kerken op dit moment staan, en welke mogelijkheden er zijn om tot antwoorden te komen.

EN VERDER

334 BIJBELTAAL HERDER JEZUS /// **336** WANDELEN MET GOD HIJ NEIGT ZIJN OOR ///

338 BOEKBESPREKING WAT ARIE SLOB BEWEEGT /// **341** COLUMN DE BITTERE WORTEL ///

341 WWW.DEREFORMATIE.NL /// **342** ER VOL VOOR GAAN /// **343** UIT DE KERKEN ///

344 NIEUWS EN PERSBERICHTEN

Terugloop van de tweede kerkdienst: een geestelijk probleem?

TEKST: AD DE BRUIJNE, HOOGLERAAR ETHIEK EN SPIRITUALITEIT AAN DE TU IN KAMPEN EN REDACTEUR VAN DE REFORMATIE ///
SCHILDERIJ P. 325: "OP WEG NAAR DE KERK" (CA. 1935), GUSTAAF SOREL. FOTO GEORGES JANSOONE.

Hoe komt het dat de tweede kerkdienst vandaag onder druk staat? Wij spreken daarover meestal op een zorgelijke toon: het kerkbezoek 'gaat achteruit', de tweede kerkdienst 'kalft af'. Kennelijk zien wij het teruglopende bezoek aan middagdiensten als symptoom van geestelijk verval. Klopt die diagnose?

Wie zich herinnert dat de grote kerken in dit land hun tweede kerkdienst al eerder kwijtraakten, zal die vraag waarschijnlijk bevestigend beantwoorden. Sinds de jaren '50 deed zich binnen de Rooms-katholieke, de Hervormde en de Gereformeerde Kerken een pijnlijk secularisatieproces voor. In dat kader stond ook de afkalving en afschaffing van de middagdienst. Deze parallel met de grote kerken destijds kan ons bewaren voor naïviteit. Daar zie je wat er gebeuren kan wanneer een eerste generatie geestelijk verslapt en begint met nog maar één keer per zondag naar de kerk te gaan. Volgende generaties komen dan hoogstens nog onregelmatig of blijven zelfs helemaal weg. Minstens gedeeltelijk lijkt in onze kerken momenteel sprake van een vergelijkbare ontwikkeling. Daarin wordt een geestelijke problematiek zichtbaar. Alleen maar discussiëren over de vraag of twee kerkdiensten per zondag Bijbels gezien per se moet, en hoe we de tweede dienst kunnen verbeteren, is dan onvoldoende. Geestelijk verval roept om bekering en nieuwe toewijding.

Een andere samenleving Toch is er vandaag meer aan de hand. Ook ingrijpende veranderingen in onze samenleving ondermijnen de tweede kerkdienst. Dat een dubbele zondagse kerkgang vroeger voor velen geen probleem vormde, betekent nog niet dat christenen toen meer toegewijd waren dan nu. Minstens zo waarschijnlijk is de veronderstelling dat de totaal andere setting van het kerkelijke leven het destijds gemakkelijker maakte om deze beproefde traditie vol te houden.

Daarom mag je de huidige beweging niet eenzijdig duiden als geestelijk verval.

Ik zie drie maatschappelijke ontwikkelingen die onze situatie anders maken dan vroeger: toenemende druk op de zondag, kennismaking met alternatieven, en veran-

derde gemeenschapsvorming. Die ontwikkelingen doen zich voor, daar kan niemand omheen. De manier waarop we ermee omgaan, kan een geestelijk probleem verraden.

Druk op de zondag Meer dan in het verleden staat de zondag vandaag onder druk. Vroeger leefden christenen in een min of meer christelijke samenleving,

waarbinnen de zondagsrust redelijk algemeen gerespecteerd werd. Dat had uitstraling op de rest van het leven. Anders dan vandaag draaide niet alles om produceren, presteren en jezelf ontplooien.

Vandaag staat de zondag in de samenleving onder druk. Ook op zondag laten dagelijkse verantwoordelijkheden ons niet volledig los. Onze samenleving stimuleert ons om onszelf individueel te ontplooien en zij prent ons in dat wij verantwoordelijk zijn voor ons eigen leven. In zo'n samenleving zijn de meeste christelijke echtparen tweeverdieners geworden. Ook christenen ervaren op hun werk dat er hoge eisen aan hen gesteld worden. Doordeweeks 'moet' er veel om te kunnen functioneren in de maatschappij: bijblijven, jezelf nascholen, cursussen volgen, sociale verplichtingen nakomen, de media bijhouden en communiceren via e-mail en nieuwere sociale media. Hoewel we objectief meer vrije tijd hebben dan vroeger, ervaren we door dit alles een grotere druk op ons leven. De tijd die we echt over hebben, voelt juist schaarser. Intussen resteert in onze postchristelijke samenleving nog altijd een min of meer vrije zondag. Deze krijgt hierbij als vanzelf een nieuwe functie.

De totaal andere setting van het kerkelijk leven maakte het vroeger gemakkelijker om de dubbele kerkgang vol te houden. Daarom mag je de huidige beweging niet eenzijdig duiden als geestelijk verval. ///

Het wordt een overloopdag waarop je achterstanden wegwerkt en goedmaakt wat je in de week liet liggen. Je besteedt aandacht aan je partner, kinderen, familie en contacten. En je blaast even echt uit.

Kerkelijke drukte Deze maatschappelijke ontwikkeling botst op de traditionele zondags activiteiten van de kerk: kerkdiensten, gemeenschapsbeoefening en Bijbelstudie. Deze komen voort uit een andere zondagsbeleving en worden nu gemakkelijk ervaren als concurrerende zondagsbesteding. Nota bene kerkdiensten strijden dan met onze rustbehoefte. Als vanzelf groeit de neiging er minstens één te laten zitten. Onbedoeld draagt zelfs de veranderde invulling van onze kerkdiensten daaraan bij. Ook kerkdiensten zelf werden drukker en activistischer. Meer gemeentelieden dan vroeger dragen eraan bij.

Dat kost energie, ook door de noodzakelijke voorbereiding. Daarbij werd de liturgie gevarieerder en diensten duren gemiddeld langer. Actiever participeren in een langere en vollere eerste dienst veroorzaakt zomaar dat je motivatie en energie voor een tweede dienst verminderen, zeker wanneer die tweede dienst een kopie van de eerste is. Want de vroegere leerdienst met een eigen karakter is inmiddels veranderd in een gewone kerkdienst die niet verschilt van de ochtenddienst. Vaak gaat de preek gewoon over een tekst en blijft de catechismus dicht. Geen wonder dat dit ervaren wordt als overbodige verdubbeling.

Kennismaking met alternatieven

De tweede ontwikkeling waardoor de middagdienst onder druk staat, heeft te maken met onze ontzuilde netwerksamenleving. Vroeger speelde het kerkelijke leven zich grotendeels af binnen de

eigen vertrouwde omgeving. Zoals het daar toeging, gold als vanzelfsprekend. Je schikte je onder voorgangers die met gezag uitlegden hoe het zat. Zo volgde je de gewoonten van je gemeenschap, ook rond de kerkgang. Dat er christenen bestonden met andere praktijken wist je wel, maar had geen invloed op jouw dagelijkse leefwereld. Vandaag leven wij in een open netwerksamenleving en niet meer in een eigen zuil. Van alle kanten bereiken ons uiteenlopende invloeden en ideeën. Voorgangers functioneren tegelijk niet meer als gezagvolle zeef. Je consumeert zelf je media en kiest wat jou mag beïnvloeden. Daarbij komt de toegenomen mobiliteit. Wie voor werk, studie of vakantie onder buitenlandse christenen verbleef, ervaart van nabij dat het 's zondags anders kan. Dit alles doorbreekt de vroegere vanzelfsprekendheid van de tweede kerkdienst. En het werkt als legitimatie bij de eerste ontwikkeling die ik noemde. Wie twee diensten op zondag toch al ervaart als belasting, voelt zich met deze kennis vrijer om 's middags weg te blijven.

Omgekeerd biblicisme Dat wordt versterkt door een reactiemechanisme in de omgang met de Bijbel. In het verleden werden christelijke keuzen vaak massief met de Bijbel onderbouwd. Twee keer naar de kerk *moest* gewoon. Zodra we merken dat het genuanceerder ligt, ontstaat gemakkelijk een reactiehouding van omgekeerd biblicisme. Als het van de Bijbel dus niet per se *moet*, doe je het gewoon niet. Alsof er niet meer redenen zijn om iets wel of niet te doen dan of het met zoveel woorden in de Bijbel staat. Deze reactiehouding is geestelijk onvolwassen en forceert haar eigen vrijheid. Dat blijkt in de uitdagende vraag die vaak

gesteld wordt: waar zegt de Bijbel dat je twee keer naar de kerk moet?

Veranderde gemeenschapsvorming

Een derde achtergrond voor de terugloop van de middagdienst zie ik in de manier waarop mensen vandaag gemeenschappen vormen. Vroeger ging je uit van voorgegeven gemeenschappen, waar je nu eenmaal bij hoorde. Zo was ook twee keer naar de kerk gaan een vorm van loyaliteit aan zo'n gegeven gemeenschap, de kerk. Vandaag ontstaan steeds meer andersoortige verbanden. Als individu verzamel je een flexibel netwerk van meerdere deelgemeenschappen rondom jezelf. Een grote voorgegeven gemeenschap als de kerk of het kerkverband past slecht bij die nieuwe gemeenschapsvorming.

Binnen het klassieke model geldt het als ontrouw aan de gemeenschap wanneer je 's middags wegblijft. Je laat degenen die wel gaan in de steek. Binnen dat nieuwe kader ervaart men dat anders. Dezelfde christenen die de tweede dienst verzuimen, zetten zich misschien binnen kleinere kerkelijke of christelijke verbanden juist in en tonen daarbij wel trouw aan anderen. Deze veranderde invulling van gemeenschap bewerkt dat kerkleden zonder gewetensprobleem kunnen besluiten om af te wijken van de afspraken binnen de gemeente als geheel.

Begrijpen, bezinnen, bekeren Praat ik met dit alles het verzuim van de tweede kerkdienst goed? Dat is niet wat ik bedoel. Wel wil ik voorkomen dat wij oppervlakkig oordelen. We moeten eerst goed begrijpen waarom de tweede

kerkdienst onder druk staat. Dan leren we meer te doen dan klagen en waar-schuwen. We moeten ons bezinnen op de vraag hoe wij het beste inspelen op deze veranderde maatschappelijke situatie. Daarbij past een open kerkelijk gesprek over de organisatie en invulling van onze kerkdiensten. Zelfs onderlinge afspraken uit de kerkorde moeten daarbij bevestigd kunnen worden. Wie dat nu uit de weg gaat, zou binnenkort wel eens te laat kunnen zijn. Je hoeft geen profeet te zijn om te voorzien dat de terugloop van de tweede kerkdienst door zal gaan.

Tegelijk helpen de genoemde ontwikkelingen ook om het geestelijke probleem op de goede plaats te zoeken. Alleen maar spreken over verslapping blijft te globaal. Om je te kunnen bekeren, moet je scherp voor je zien waarvan.

Tegenaccent Aan elk van de drie ontwikkelingen is namelijk een eigensoortig geestelijk probleem verbonden. Aan de ene kant zijn het gewoon kenmerken van onze huidige leefwereld. Aan de

andere kant maakt het wel verschil hoe je als christen daarmee omgaat.

De druk op ons moderne leven en daarmee op de rustdag kunnen we niet zomaar keren. Juist jongere generaties voelen die vandaag en het is belangrijk daarvoor oog te hebben en er zo mogelijk op in te spelen. Toch moet je als christen meer doen dan zo'n

ontwikkeling maar gewoon laten gebeuren. Passend is erop te antwoorden met een eigen christelijke stijl. Minstens moeten we de jacht naar presteren en zelfontplooiing en het overspannen ap-pel op de individuele verantwoordelijk-

Wie voor werk, studie of vakantie onder buitenlandse christenen verbleef, ervaart van nabij dat het 's zondags anders kan. Dit doorbreekt de vanzelfsprekendheid van de tweede kerkdienst. ///

heid relativeren. Zoveel mogelijk moeten juist christenen ook doordeweeks iets van rust in het leven inbouwen, en eigen prioriteiten stellen. Dat zou ook de druk op de zondag kunnen verzachten. Dat zal zelfverloochening kosten, omdat je zo misschien minder bereikt dan anderen. Hier ligt een deel van het geestelijke probleem achter de afkalking van de tweede dienst. Laten we ons helemaal inpakken door de neoliberale prestatiemoraal of zoeken we toch een soort tegenaccent?

Open jezelf blijven Ook de tweede factor vergt een geestelijke keuze.

De middagdienst is

vaak een kopie van

de ochtenddienst.

Dit wordt ervaren

wordt als overbodige

verdubbeling'

Niemand kan voorkomen dat een veelheid van opvattingen en mogelijkheden uit allerlei richtingen de vanzelfsprekendheid van de tweede dienst ondermijnt. Toch is de valkuil dat je daardoor jezelf nergens meer aan committeert. Omdat alles altijd ook anders kan, leg je jezelf niet meer vast. Je shopt een steeds wisselend patroon van mogelijkheden bij elkaar. Uiteindelijk weet je niet meer waar je zelf staat en verlies je jezelf. Tegelijk vervaagt de gereformeerde traditie waarbij je hoort. Christenen zouden de postmoderne fragmentatie die meekomt in deze veelheid van mogelijkheden moeten matigen. Als christen weet je dat je een geschonken leven leidt en geen uitvinder bent van je eigen bestaan. Daardoor krijg je er oog voor dat God je al ergens gezet heeft, voordat je begint met zelf kiezen. Je komt voort uit je ouders en staat in een bepaalde traditie. Het is je roeping om je daarmee eerst ontspannen te identificeren. Dan pas kun je op een gezonde manier open staan voor wat andere tradities aanreiken en eventueel je eigen traditie corrigeren of verbeteren. Daarom zegt het feit dat andere christenen de zondagse diensten anders organiseren, op zichzelf nog niet dat je het dus ook gewoon abrupt over een andere boeg kunt gooien. Dan negeer je die roeping om je eigen traditie te beheren en voort te zetten.

Identificatie Concreet houdt dit in dat gereformeerde christenen bij de huidige veelheid aan impulsen allereerst de eigen traditie van twee zondagse kerkdiensten waarvan één een leerdienst is, moeten herontdekken en nieuw leven inblazen. De tweede dienst moet hoognodig weer een echte leerdienst worden. Twee diensten is ook lang niet zo uitzonderlijk als velen uit gebrek

aan kennis van zaken beweren. Zowel in de tijd van de Bijbel als in de geschiedenis voor de reformatie kende men meer dan één samenkomst. Zouden we noodgedwongen terug moeten naar één dienst, zonder dat daarvoor in de plaats iets waardevols terug komt, dan lijden we historisch en Bijbels gezien geestelijk verlies.

Ook met zo'n inzet kan vervolgens blijken dat verdergaande verbeteringen nodig zijn. Andere tradities kunnen ons daarbij verrijken. Wie weet groeien we toe naar één lang gemeentesamenzijn op de zondagmorgen, met daarin ook onderlinge ontmoeting en leeractiviteiten en als afronding een gezamenlijke maaltijd. Misschien zetten we ooit de leeractiviteiten anders op en ontstaan er groepsbijeenkomsten van gebed en gemeenschap op zondagavond. Maar ook zulke bewegingen moeten beginnen met een identificatie met de traditie waarin God ons plaatste.

Onverbondenheid Ook in de derde ontwikkeling herken ik een geestelijke dimensie. Als kerk moeten we zeker meer inspelen op de manier waarop mensen vandaag gemeenschappen vormen, en niet vanzelfsprekend vasthouden aan de structuren van vroeger.

Maar tegelijk moeten we de zwakte van die nieuwe gemeenschapsvormen aanwijzen. Ze beginnen bij het individu. Jij kiest of vormt rond jezelf die kring die jij ziet zitten. Dat is hoogstens een halve waarheid. Want als individu kom je ook altijd voort uit een gemeenschap. Daarbij noemt de Bijbel de kerkelijke gemeenschap zelfs een moeder die ge-

lovigen baart. Het kan niet bestaan dat je dat negeert wanneer je je persoonlijke gemeenschapsnetwerken inricht. Nu zijn juist de kerkdiensten de plaatsen waar die al bestaande gemeenschap van de kerk zichtbaar wordt. Wie daarmee vooral

omgaat vanuit individuele voorkeur, breekt onbedoeld iets wezenlijks stuk. Als je meent dat de gemeenschapsstructuren van de kerk moeten veranderen of aanvulling behoeven, is het prima om je daarvoor in te zetten. Maar altijd vanuit die gegeven gemeenschap. Het gaat niet aan om je daartoe alvast van die gegeven gemeenschap los te maken en het op eigen houtje te gaan praktiseren. Juist dat gebeurt als mensen vanuit deze achtergrond eenzijdig ophouden met het bezoeken van tweede kerkdiensten. Daaruit spreekt een geestelijk tekort. Evenals de geestelijke zorgpunten bij de twee eerdere ontwikkelingen vraagt dit om niet minder dan bekering.

‘De tweede dienst

moet hoognodig

weer een echte

leerdienst worden’

✚ SAMENVATTING

Drie ontwikkelingen zorgen ervoor dat het bezoek aan de middagdienst onder druk staat: een drukker bezet leven doordeweeks, ervaringen met andere kerkelijke tradities in het buitenland en deelname aan andere christelijke gemeenschapsvormen. We moeten ons bezinnen op de vraag hoe wij het beste inspelen op deze veranderde maatschappelijke situatie. Daarbij past een open kerkelijk gesprek over de organisatie en invulling van onze kerkdiensten, maar wel in verbondenheid met de bestaande traditie en gemeenschapsvorm.

Zondagmiddag, leerdienst

TEKST: ERIK DE BOER, O.A. HOOGLERAAR GESCHIEDENIS VAN DE REFORMATIE AAN DE VU TE AMSTERDAM EN REDACTEUR VAN DE REFORMATIE ///
SCHILDERIJ P. 328: CARLO CRIVELLI, C. 1435 – C. 1495.

Waar komt het gebruik vandaan om 's zondags naast de morgendienst ook in de middag een kerkdienst te houden? Als de hele zondag als rustdag geldt, is daar alle ruimte voor, zelfs als er dubbele diensten gehouden moeten worden. Maar stel dat de zondag geen vrije dag blijft, zijn er dan ook motieven om het begin *en* het einde van de zondag met een eredienst te markeren? En wat zijn de wortels van het leerdienstkarakter van de tweede dienst?

Het kloosterleven kent het ritme van de canonieke gebedstijden. Bij de reformatie van de 16e eeuw worden deze getijdengebeden afgeschaft. Wat zetten de reformatoren daarvoor in de plaats? ///

De wortels van de eindemiddagdienst liggen in de eredienst aan de God van Israël. De wetgeving van de HEER aan Mozes schrijft het morgen- en avondoffer voor. 's Morgens vroeg en bij het vallen van de avond werd een lam als brandoffer aan de HEER opgedragen. Het ritme van dag en nacht, de afwisseling van licht en donker werd door dat offer gemarkeerd. Op de sabbat werd dat offer verdubbeld: de vroege morgendienst en in de eindemiddagdienst in de tempel bestond mede uit het offeren van twee eenjarige lammeren. In het offer van de jonge ram zien gereformeerden een sacrament van het lijden en sterven van Jezus Christus (NGB art. 34). Er zit iets moois in om dat offer te gedenken bij het aanbreken van de dag én bij het vallen van de avond.

Gebedstijden In het Nieuwe Testament komen we de gebedstijden tegen die samenvielen met de offertijden in de tempel. Het Jodendom kende drie zulke vaste tijdstippen: het derde uur (9:00 uur), het negende uur (15:00 uur) en het avondgebed (18:00 uur).

Van samenkomen op de avond van 'de eerste dag van de week' horen we in het evangelie naar Johannes (Joh. 20:19). De opgestane Heer gebruikt dat samenzijn aan het einde van die weekdag, onder de bescherming van het donker, om aan zijn leerlingen te verschijnen. Ook de samenkomst van de gemeente in Troas 'op de eerste dag van de week' vindt 's avonds plaats (Hand. 20:7-12). Men komt samen 'om het brood te breken'. En Paulus voert er lange tijd het woord. Het avonduur was een logische tijd om elkaar te ontmoeten wanneer je overdag moest werken. Zo'n avondsamenkomst wordt in de voorgaande voorbeelden eenvoudigweg beschreven. Als zich al een patroon aftekent, dan nog is het niet geboden. Natuurlijke momenten worden gretig gebruikt om als gemeente rond het Woord samen te komen.

Als we deze momenten uit de Bijbel bij elkaar nemen, ontstaat het volgende beeld: de heilige Geest brengt een regelmaat aan in het dagelijks leven door vaste momenten te markeren om God te zoeken. Offertijd in de tempel kan in het leven in de stad tot gebedstijd

worden. Ook op de sabbat valt nadruk op de eindemiddagdienst. Op de eerste dag van de week blijkt het einde van de dag een goed moment om als gemeente samen te komen.

Kloosterleven In de middeleeuwen is in de kloosters het ritme van de canonieke gebedstijden ontwikkeld. Acht keer in de vierentwintig uur komen de religieuzen bij elkaar voor gebed. De metten, (om middernacht), lauden (bij zonsopgang), primen (06:00 uur), terts (09:00 uur), sext (12:00 uur), nonen (15:00 uur), vesper (17:00 uur) en completen (20:00 uur). In dit ritme zijn de gebedstijden van het judaïsme nog te herkennen. Maar er is iets grondig veranderd: in het religieuze leven gaat het gebed dag én nacht op, namens de gewone stervelingen die werken en slapen.

Wat gewone mensen van de getijdengebeden merkten was dit: de kerkklok luidde en markeerde de getijden. De kloosterklok gaf tegelijk ook de tijd aan en regelde het leven. Bij de reformatie van de 16e eeuw worden met de kloosterorden ook deze getijdengebeden afgeschaft. Wat zetten de reformatoren daarvoor in de plaats? Welke ritme kreeg de dienst aan God voor de gewone man en vrouw die in het ambt aller gelovigen kwamen te staan?

Genève De situatie van de reformatie van stad en ommelanden van Genève is mij het best bekend. Daar kreeg de regelmatige kerkdienst, met bediening van Woord en sacrament, de plaats van de oude getijden. Het mag wel eens vooropgesteld worden: in Genève werd

op elke dag van de week, van maandag tot zaterdag, een morgendienst gehouden. Eén vroege morgendienst voor het werkvolk, en een iets latere morgendienst voor de burgerij. Kortom, elke lieve dag van de week werd het godsvolk, de inwoners van de stad, in de kerk verwacht voor een dienst van Woord en gebed. De woensdagmorgendienst was een speciale gebedsdienst, waarin niet alleen voor persoonlijke noden maar ook voor de noden van stad en land werd gebeden.

Naast de weekdiensten was natuurlijk de zondag de dag van eredienst bij uitstek. In de drie parochies en kerken van Genève werden elk vier diensten gehouden. Twee in de morgen, net als doordeweeks, één om 12:00 uur en een eindemiddagdienst (ca. 15:00 uur).

Terwijl doordeweeks uit het Oude Testament werd gepreikt, was de zondag voor de Psalmen en het Nieuwe Testament. De dienst van 12:00 uur was een publieke catechese waar de kinderen met hun ouders en leerkrachten werden verwacht. Hoewel er geen 'catechismuspreken' bewaard zijn gebleven, werden de dominees wel grondig geschoold om de geloofsleer uit te leggen. Er

is van Johannes Calvijn een toespraak over de zesde bede en de lofverheffing van het Onze Vader bekend. Die is of gehouden in zo'n dienst om 12:00 uur of in een instructiebijeenkomst voor catecheten. Wat de inhoud van de vierde dienst was, is niet precies bekend.

Catechismusdienst Het is nuttig onderscheid te maken tussen het gebruik om op zondag ook een middagdienst te houden en de invulling daarvan

'In Genève werd op elke dag van de week, van maandag tot zaterdag, een morgendienst gehouden'

Sint Pieterskathedraal Genève, de kerk waar Calvijn preekte. ///

als leerdienst. Het was in de Pfalz, bij de invoering van de catechismus van Heidelberg, dat de middagdienst voor onderwijs bestemd werd. Verordend werd dat op alle zon- en feestdagen 'in de dorpen en gehuchten' voor de preek een flink stuk van de catechismus voorgelezen werd, en wel zo dat in zeven zondagen de hele catechismus hardop klonk. Naast dit gebruik om de geheugens te trainen werd voorgeschreven: 'Verder zal elke zondagmiddag op het uur dat het meest geschikt is, catechismusprediking gehouden worden' – en dan volgt een orde van dienst. Er vindt overhoring plaats, vervolgens nadere uitleg. De hele catechismus is zo ingedeeld dat die in één jaar kan én zal doorgedaan worden.

Deze kerkorde van 1563, de door Petrus Datheen in het Nederlands vertaalde

catechismus en deze praktijk is via Frankenthal en Londen gegaan en heeft geleid tot onze Nederlandse bepaling (KO artikel 66). De nu geldende formulering luidt: 'De kerkenraad zal er zorg voor dragen dat als regel eenmaal per zondag in de prediking de leer van Gods Woord verklaard wordt zoals die samengevat is in de Heidelbergse catechismus.' Via de provinciale synode van zeg maar Noord-Holland (Alkmaar) 1573 en de nationale synode van Dordrecht 1574 werden leerdienst en catechismuspreek kerkelijke praktijk.

Eén bepaling is het citeren waard: 'De herders zullen de catechismuspreken zo inrichten dat zij korthed betrachten en tegelijk ook duidelijkheid; en ook zo

dat zij tonen rekening te houden niet alleen met de ouderen, maar ook met de onkundige en tedere jeugd' (Dordrecht 1618-19).

'De heilige Geest brengt een regelmaat aan in het dagelijks leven met vaste momenten om God te zoeken'

Kortom, de eindmiddagdienst heeft in de tweede helft van de 16e eeuw de invulling gekregen zoals wij die kennen: onderwijs in de christelijke religie aan de hand van de Heidelbergse catechismus. En wel naast de catechese van jongeren op een weekdag.

Onderwijs in de leer In het Nieuwe Testament krijgt het begrip 'onderwijs' een eigen accent. De jonge christelijke kerk kende ook de functie van leraar (Hand. 13:1; 1 Kor. 12:28; Ef. 4:11). Paulus heeft het dikwijls over 'de gezonde

leer' in zijn instructiebrieven aan Timoteüs en Titus voor hun kerkelijk werk respectievelijk in Efeze en op Kreta.

In de Bijbel wordt geen nadrukkelijk verband gelegd tussen onderwijs en een al dan niet speciaal daartoe bestemde samenkomst. Maar het onderwijs is wel zo belangrijk dat de gelovigen er zelf leeraars door kunnen worden (Hebr. 5:12), ook als niet iedereen dat moet willen (Jak. 3:10). Daarom is de samenkomst van de gemeente wel de plaats waar het onderwijs thuishoort (Hand. 2:42; 1 Kor. 14:6).

De kerkhistorisch bepaalde koppeling van middagdienst en onderwijs heeft op zijn minst bijbelse wortels.

Zie ook: Jan Smelik, 'Kleine Catechismus over de middagdienst', in *De Reformatie* jrg. 78, nrs. 42-43 (9 en 23 augustus 2003) en <http://www.smelik.net/reformatie090803.pdf>

SOPHIE KRIJGT LIEVER HULP VIA INTERNET

WIJ HELPEN HAAR VERDER

Een cursus of behandeling volgen via internet? OptiMent en Eleos hebben zo'n digitaal hulp-aanbod. Voor preventie en behandeling van psychische klachten. Thuis, op jouw moment.

Lees meer op www.optiment.eu of bel 088-260 30 00.

OPTIment

ONDERDEEL VAN ELEOS

mensen tot groei en bloei brengen

SNEL EN LAAG-DREMPELIGE HULP BIJ O.A.:

- depressie
- opvoeden kind met AD(H)D of ASS
- ontspannen en accepteren

Word vliegtuig supporter!

www.maf.nl/vliegtuigfonds

'Investeer in de MAF vloot!'
MAF helpt 900 hulporganisaties en kerken in 30 landen.

Doneer online of bel 0341-56 44 88
bank **55.83.45.808**
o.v.v. vliegtuigfonds

MAF Nederland
Flying For Life

www.maf.nl

Kiwa
Algemeen Nat
Bewegende Investerings
CBF
VOOR
KORRECTIE

ANBI

Inspirerende tweede dienst

TEKST: BAS LUITEN, PREDIKANT TE AMERSFOORT – DE HORSTEN EN HOOFDREDACTEUR VAN DE REFORMATIE /// FOTO: AXEL LUYCKX, FLICKR.COM

Er is behoefte aan echte, relevante, inspirerende thema- of leerdiensten. Dat zie je zó, wanneer er ergens zo'n dienst wordt gehouden. Dan is het drukker dan anders. De middagdienst is bij uitstek geschikt én bedoeld om voor die invulling te gebruiken.

Naast de waardevolle invalshoeken van de voorgaande bijdragen gaat het bij de tweede eredienst ook heel gewoon om ervaring en beleving. Mensen willen niet teleurgesteld worden, zeker niet als ze antwoord zoeken op hun vragen. Die zijn er genoeg, maar komen ze ook in de kerkdiensten aan de orde? Als de leer van de kerk vooral behandeld wordt langs geijkte padjes, valt er weinig te leren.

De vier voorstellen die ik in dit artikel doe, zijn aan de praktijk ontleend en toepasbaar binnen de bestaande kaders.

1. Zondagen clusteren Is elke catechismusdienst een leerdienst? Ja, want daarin gaat het over de leer van de kerk, onze belijdenis. Maar dat is slechts één aspect. In een leerdienst moet ook wat te leren zijn. Je kunt niet alleen maar aankomen met vragen uit een boekje waarvan de antwoorden bij velen overbekend zijn.

Ik wil beslist niet van de catechismus af, maar het gaat me om het gebruik ervan. Het zou een stuk levendiger worden als er een doordacht rooster wordt opgesteld ten aanzien van de catechismusprediking, liefst voor een heel kalenderjaar, want dat was ooit

de bedoeling. Catechismuszondagen worden daartoe geclusterd onder één zorgvuldig gekozen thema. Wanneer dat thema eigentijds wordt gekozen, in relatie tot onderwerpen die actueel spelen, kan het een nieuwe benadering bieden tot bekende stof. Dat kan allerlei eyeopeners geven. De clustering van zondagen kan verrassend zijn doordat er verbanden worden gelegd. Natuurlijk zullen dan niet alle catechismusvragen en -antwoorden even goed uit de verf komen, maar door de korte preekcyclus komt een jaar later het onderwerp weer aan de orde, iets anders geclusterd en onder een nieuw thema. Dan valt het licht op andere aspecten.

Een bijkomend voordeel van deze clustering is dat er ruimte ontstaat voor andere onderwerpen dan in de catechismus staan. Alles bij elkaar worden het dan echte themadiensten, die gerelateerd kunnen worden aan de actualiteit.

Een dergelijk rooster van geclusterde catechismuszondagen schudt niemand zomaar uit z'n mouw. Het kan goed opgezet worden, is mijn ervaring, met twee of meer predikanten samen, zowel in de voorbereiding als in de uitvoering.

Dan lopen de thema's door, ook wanneer de eigen predikant afwezig is.

2. Interactief Leren is een proces van horen, vragen en verwerken. Na onderwijs in de preek over een onderdeel van de leer moet dat onderwijs landen. Dat kan het beste door tweerichtingsverkeer: vragen stellen aan en vragen stellen vanuit de gemeente. Waarom zijn we daar toch zo huiverig voor? Meestal kiezen kerken hierbij de meest veilige route door het stellen van vragen ná de kerkdienst te laten plaatsvinden. Dan kan niemand zich daaraan ergeren, is vaak het argument. Helaas is de praktijk dat een deel van de gemeenteleden de

bespreking dan niet afwacht en meteen na de dienst vertrekt. Dat is niet alleen onrustig maar geeft ook teleurstelling bij degenen die blijven. Geen erg inspirerende praktijk dus.

Hierin zouden kerkenraden duidelijker leiding moeten geven en niet zo huiverig moeten zijn voor allerlei 'ergernis' hierover. Angst is een slechte raadgever en alleen maar voorzichtigheid werkt uiteindelijk verlamdend. Al sinds jaar en dag wordt hier op de generale synode positief en

'We kunnen niet doen alsof alles wat we geloven in de catechismus staat'

stimulerend over gesproken. Keer op keer is gezegd dat de middagdienst geen kopie moet zijn van de ochtenddienst. Want leren vraagt om interactie, het geleerde moet ook besproken en verwerkt worden. Daarbij zijn allen ingeschakeld, het gaat om de toerusting van de gemeente. Toch komt dit te weinig van de grond.

Kopie Die kopie-constructie dateert van de GS Middelburg 1933. De ochtend- en middagliturgie werden toen vrijwel identiek vastgesteld, vooral om enige orde te scheppen in de veelheid aan praktijken. Wij weten intussen niet beter dan dat dit de praktijk is, maar toch is het vanouds zo niet geweest. De ochtenddienst was door de eeuwen heen voor de viering van het heil en de bediening der verzoening, de tweede samenkomst heeft allerlei andere vormen gekend. Maar wat de synode nu ook publiceert en in de vrijheid van de gemeenten laat, de meeste ochtend- en middagdiensten zijn nog steeds vrijwel identiek. Alleen de bezetting wordt steeds minder.

We staan nu voor de keus: kiezen we voor een gewoonte die in 1933 zomaar ingevoerd is óf voor een veel oudere traditie die de tweede samenkomst een aanvulling laat zijn op de eerste, met een eigen karakter. Inmiddels zijn er gelukkig ook veel positieve ervaringen met interactieve leerdiensten. Wanneer een bekwame ouderling optreedt als gespreksleider, kan het gesprek ordelijk verlopen en niet afdwalen. Gemeenteleden horen dan niet alleen de voorganger maar ook elkaar. Allen hebben de heilige Geest ontvangen. Ze mogen komen met

hun eigen vragen. Die kunnen soms heel persoonlijk zijn, vanuit het hart en vanuit de ervaring. Het laat zich verstaan dat het dan heel stil wordt in de zaal en dat dit buitengewoon samenbindend is. Het blijkt dat er een enorme behoefte is aan gekend en begrepen worden.

3. Jongerendiensten

Naast de vorm van de leerdienst is het denkbaar dat de tweede dienst een speciaal doel krijgt. Er zijn bijvoorbeeld nogal wat jongeren die in toenemende mate van de kerkdiensten vervreemden.

Daar is van alles over te zeggen, maar een doeltreffend middel is altijd: betrek hen bij de organisatie en de inhoudelijke voorbereiding! Zo is Wil-
low Creek ooit begonnen. Aan jongeren

*Leren vraagt om
interactie, het
geleerde moet
ook besproken en
verwerkt worden'*

die steeds minder in de kerk kwamen werd gevraagd: wat er zou moeten gebeuren om jullie er weer bij te krijgen? Nou, niets bijzonders eigenlijk: gewoon meer in hun eigen taal en belevingswereld, ook qua muziek. Ze mochten mee voorbereiden als ze dan ook hun vrienden meenamen, wat ze voorheen nooit deden omdat ze zich voor de kerkdiensten schaamden. Het werd een blijvend succes.

Gelukkig gebeurt dit in onze kerken ook steeds meer. Maar ouderen kunnen zich er ongelukkig bij voelen,

Jongeren werd gevraagd: wat er zou moeten gebeuren om jullie er weer bij te krijgen? Nou, niets bijzonders eigenlijk: gewoon meer in hun eigen taal en belevingswereld, ook qua muziek. ///

net of het dan 'hun kerk' niet meer is. Moeten jongeren dan de dienst uitmaken? Bungelen de ouderen er maar wat bij? Dat soort argumenten hoor ik soms.

Levensweg Nee, ouderen hoeven niet achter de jongeren aan te lopen. Dat doen ze ook niet. Hoe je het ook bekijkt, ouderen lopen voorop op de levensweg! Daarin hebben ze een belangrijke voorbeeldfunctie naar de jeugd toe, die achter hen aan komt. Daar komt een bijzondere verantwoordelijkheid in mee, om die jeugd ook echt mee te krijgen, om ze onderweg niet kwijt te raken. Vooropgaan impliceert het omzien naar degenen die volgen: kunnen ze het bijhouden, lukt het hun contact te krijgen en te houden met de kerk van alle tijden?

Door het enorme tempo waarin in de samenleving veranderingen hebben plaatsgevonden en door de totaal veranderde manier van communiceren en contacten onderhouden, is het moeilijker dan ooit om als jong en oud elkaar te verstaan. Maar in de omgang met God is heel veel gelijk gebleven. Geef dan de jongeren de gelegenheid om dat te ontdekken, maak de afstand niet groter dan die al is, maar betrek ze optimaal in alles, ook in de erediensten! Dat generaties samen optrekken gebeurt juist in 'onze kerk', omdat God zijn verbond in stand houdt van geslacht op geslacht. Juist in jongerendiensten zou een interactief karakter een bijzondere functie hebben: dan kunnen we samen horen hoe zij net zo goed als de ouderen de Heer zoeken en van Hem houden. Ook de jongeren hebben de heilige Geest ontvangen, die hen doet zoeken en vragen. Waar kunnen ze dat

beter doen dan in het midden van de gemeente?

4. Lage drempel Niet alleen jongeren hebben vrienden. Wij hebben allemaal collega's en kennissen die ons na aan het hart liggen, vooral als we bedenken dat er buiten onze Heer Jezus Christus geen weg, geen waarheid en geen leven is. Hoe moeten zij dan behouden worden? We weten hoe hoog de drempel van de kerk kan zijn voor iemand die van buiten komt. Dus kunnen we de tweede eredienst ook zo inrichten, dat we van tijd tot tijd de drempel bewust wat lager maken. Dat kan door wat meer uit te leggen, eenvoudige taal te gebruiken en begrijpelijke liederen te zingen. Niet dat het daar om draait, maar het kan helpen. Het belangrijkste zal zijn, dat ten aanzien van het thema goed doordacht wordt hoe niet-christenen daar tegenaan

'Ouderen lopen voorop, met als verantwoordelijkheid om de jeugd onderweg niet kwijt te raken'

kijken, om daar dan reëel op in te gaan, in het licht van het Woord van God. Zelf vraag ik daarbij graag de hulp van gemeenteleden, van huiskringen en zo. Samen proberen we dan te peilen hoe het thema leeft in de samenleving. Vervolgens ontstaat daaruit een gezamenlijke voorbereiding van de eredienst, met de mogelijkheden die in zo'n huiskring aanwezig zijn. Dit is niet alleen vruchtbaar en samenbindend, maar het maakt mensen ook enthousiast! Het is prachtig werk om zo de waarheid te doorleven met elkaar. Maar hoe moet het dan als een gast een week later terugkomt en in een heel ander soort kerkdienst belandt? Mij lijkt het niet zo moeilijk om uit te leggen dat er een zekere variatie zit in de tweede diensten. Misschien is het een jongerendienst, of hoort hij een meer pittige preek waarna vragen gesteld kunnen worden. Het zou zo maar kunnen dat hij zich daar heel wat meer bij thuis voelt dan het doorsnee traditionele kerkklid zich kan voorstellen. Een argument tegen laagdrempelige diensten lijkt het mij allerminst.

Vragen

- Dit artikel beschrijft een aantal mogelijkheden om de middagdienst duidelijk een ander karakter te geven dan de ochtenddienst – niet om diensten op te leuken, maar om werkelijk mensen te bereiken, zowel binnen als buiten de gemeente. Natuurlijk zijn er andere mogelijkheden denkbaar. Voor welke vorm je als gemeente ook kiest, het zal hoe dan ook eerst gaan om het beantwoorden van een paar basale vragen, ingebed in de concrete situatie van de eigen gemeente. De vier bijdragen in dit nummer (waarvan één op de website) stellen ons voor de volgende vragen over de tweede eredienst op zondag:
- Hoe komt het dat de middagdienst onder druk is komen te staan? Waarom blijven mensen weg, en hoe beoordelen we die motieven?
  - Wat zeggen Bijbel en kerkgeschiedenis ons ten aanzien van de tweede samenkomst?
  - Kiezen we met de Werkorde opnieuw voor een tweede samenkomst op zondag? Zo ja, is dan een open gesprek mogelijk over doel en invulling?
  - Geeft de kerkenraad leiding hierin of volgt hij de ontwikkelingen?
  - Hoe geven we vorm aan het onderwijsaspect van de tweede dienst?
  - Hoe geven we in de kerkdienst ruimte aan hen die toegroeien naar het geloof zoals jongeren, gasten van buiten?

Herder Jezus

'WEID MIJN LAMMEREN!'

Johannes 21:15

Ze moeten wel heel blij geweest zijn met hun pastor Ries, daar in het Luxemburgse Septfontaines.

Toen zijn hemelse Herder hem riep om voortaan bij Hem te zijn, heeft de kudde op aarde zijn lichaam met liefde begraven. Vlak bij de ingang van de kerk, waar hij zoveel jaren hen had begroet en bemoedigd namens zijn Opdrachtgever. Ik stel me zo voor dat de kerkenraad heeft gedacht: 'Er moet een passend monument op het graf van hem die ons voorging, een monument dat ons begroet, elke keer als we ter kerke gaan, dat ons bemoedigt.' Ze zochten een vakkundige steenhouwer, die een bijzondere afbeelding maakte, nee, niet van pastor Ries: van Herder Jezus!

Jezus, als de Herder die zich gevangen liet nemen – alle kanten stoven ze op, de schapen... Jezus, die vrijwillig zijn leven aflegde om zijn kudde het leven te redden.

Jezus, die de dood overwon op eigen kracht en terugkeerde om zijn kudde weer bijeen te brengen en uit te breiden tot een bonte verzameling van alle 'schapenrassen' ter wereld. Letterlijk met het kruis achter zich maakt Hij een nieuw begin.

Op het strand waar Hij ooit begon met een herderlijk 'Volg mij!' doet Hij zijn eerste herderlijke benoeming: 'weid mijn lammeren!' Het is nota bene haantje de voorste Simon

Barjona, nog maar pas als Jezus' leerjongen pijnlijk gezakt voor zijn herdersexamen, die tóch als eerste zijn benoeming krijgt. Maar het is niet bij hem gebleven. Een onafzienbare stoet herders trekt met hun kudde de eeuwen door, op weg naar de eeuwige Schaapskooi. Door vredige oorden gaat soms de tocht, maar geregeld ook door barre streken. Kijk maar naar het gezicht van de herder.

Menigeen zal bij zichzelf denken: 'Wie ben ik, dat Hij dit met mij aandurft?'

Lammeren weiden – wat komt ervan terecht? Schapen hoeden – laten die zich dan hoeden? Laten we maar eerlijk zijn: die aarzelingen zijn volkomen op z'n plaats. Van die hele 'pastorale praktijk' zou helemaal niets terecht komen als Jezus niet als Opperherder zijn zegen daaraan verleent. Je broeders'/zusters' hoeder zijn, trouw en zorgzaam: het is geen onmogelijke opgave als Jezus je daar zelf in voorgaat. Bemoedigen en terechtwijzen op z'n tijd: het kan echt! Als jij jezelf ook maar voortdurend door Hem laat terechtwijzen en je oren openhoudt voor *zijn* bemoedigingen. En zeker weet: ook voor *mij*, eigenwijs schaap die ik ben, gaf Hij zijn leven; ook ik leef van genade.

Hoe zou Petrus dat beleefd hebben? En pastor Ries? En jij en ik: hoe zijn wij met deze dingen bezig? Of hebben we daar, bij al dat geherder van ons, geen tijd voor?

*Wie ben ik,
dat Hij dit met mij aandurft?*

Hij neigt zijn oor

TEKST: JAN T. OLDENHUIS, EMERITUSPREDIKANT TE GRONINGEN-HELPMAN ///

Tussen de inhoud van ons geloof en de toonhoogte van ons gebed bestaat een nauw verband. Het gebed is de proef op de som van ons belijden. Wanneer wij de Here aanspreken, nemen wij zijn openbaring in gebruik. De Here Jezus heeft ons de Vader bekend gemaakt en wij mogen ons dat toe-eigenen wanneer wij voor God knielen en durven zeggen: 'Vader'.

Zo luiden de openingszinnen van een artikel van prof J. van Bruggen in de bundel *De biddende kerk* die in 1979 werd uitgegeven ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van de Theologische Universiteit te Kampen. Hij schreef over de tekst en de toonhoogte van het Onze Vader.

Wereldwijd Wereldwijd wordt er gebeden. Miljoenen stemmen komen tegelijk bij God aan. Dat geldt voor de publieke gebeden, maar ook voor de miljarden persoonlijke gebeden. In Psalm 139 staat dat er geen woord op de tong ligt of God de HEER kent het ter volle. Als dat niet zo was, was elk gebed zinloos.

goed te kunnen verstaan. Het is de tere metafoor van een vader die zich vooroverbuigt als zijn kind zachtjes ergens om vraagt. In de NBV is het vervlakt tot 'Hij luistert naar mij'. De uitdrukking is nog wel gebleven in onze berijming, maar wie zingt daar niet gedachteloos overheen?

'In de gebeden klopt het hart van het geloof. Dan wordt duidelijk hoe iemand over God denkt'

Hoe is het mogelijk dat God hoort wat wij niet eens uitspreken? Van miljoenen mensen tegelijk, van mensen in nood, in gevangenissen, in ziekenhuizen, in eenzaamheid en aanvechting, in de stilte van het duister, in de krochten van de angst. In de NBG-vertaling van 1951 van Psalm 116 stond de mooie uitdrukking dat 'Hij het oor heeft geneigd tot mij'. Daar heb ik me altijd God bij voorgesteld met een hand achter het oor, zoals iemand doet om de ander

Persoonlijke gebeden In de gebeden klopt het hart van het geloof. Dan wordt duidelijk hoe iemand over God denkt. 'Tussen de inhoud van ons geloof en de toonhoogte van ons gebed bestaat een nauw verband'. Hoe beginnen we onze gebeden? Wat voor houding nemen we er bij aan? Wij zingen dat wij voor Gods zetel knielen, maar ik zie het niet of nauwelijks gebeuren, en in de kerk al helemaal niet.

Knielen is een uiting van onderworpenheid en eerbied. Ik ben geneigd te denken, dat we langzamerhand eerbied gaan missen, hoewel er over de persoonlijke gebeden nooit een oordeel gegeven kan worden, juist omdat ze persoonlijk zijn en er dus niemand anders bij is. Maar ook voor die persoonlijke gebeden geldt de vraag van de catechismus wat tot een gebed behoort dat God aangenaam is en door Hem wordt verhoord (HC vraag 117). Dat

die vraag gesteld wordt, betekent dat er regels zijn voor de gebeden en ook dat niet alle gebeden zo maar goed zijn.

Het antwoord vat het subliem samen. Je moet weten tot wie je spreekt: de enige ware God zoals Hij zich in zijn Woord geopenbaard heeft. Je moet ook weten wie je zelf bent: iemand die zijn nood en ellende kent en zich verootmoedigt. Weten we nog wat dat is? Of is met het verslijten van dat woord ook de echte ootmoed verdampst? En je moet weten dat dat spreken van jou tot die grote God alleen maar mogelijk is dankzij de tussenkomst van Jezus Christus.

Publieke gebeden Er wordt ook vaak hardop gebeden, in allerlei verbanden. Vaders en moeders, onderwijzers en onderwijzeressen, predikanten en ouderlingen beseffen vaak niet hoe ver hun woorden dragen en vooral hoe ver de eerbied die gevoeld wordt of het gebrek daaraan invloed heeft. Wij mogen God aanspreken als onze Vader, dat is de nabijheid, de vertrouwelijkheid, de liefde en de harmonie. Maar er staat wel bij 'die in de hemelen zijt'. En daarmee wordt ons geleerd, dat wij over de hemelse majesteit van God niet aards zullen denken. Soms wordt er gebeden alsof God het vriendje is, die je aan de knopen van de jas kunt draaien. Maar zo heeft God zich in zijn Woord niet aan ons geopenbaard. Soms rollen de clichématige zinnen zo maar uit de mond. Dat geldt tot en met van de gebeden die ons vanaf de preekstoelen tegemoet komen. Zou het niet goed zijn als die bij het punt 'preekbespreking'

op kerkenraadsvergaderingen aandacht kregen? Ik denk dat dat

*'Soms wordt er
gebeden alsof God
het vriendje is, die je
aan de knopen van
de jas kunt draaien'*

zeer nodig is. Soms worden er hele betogen gehouden, waarnaar God dan kennelijk maar moet luisteren. Soms worden er dingen aan God verteld die kennelijk voor de gemeente bedoeld zijn. Als alle publieke gebeden eens rigoureus in de aanspreekvorm geformuleerd zouden worden, zouden die er heel anders uit komen te zien.

Leer ons bidden De discipelen, grote volwassen mannen die hun leven lang al gebeden hadden, vroegen het aan

Jezus. Hij gaf ze een voorbeeld. Daar zat structuur in. We zouden er goed aan doen om die structuur als leidraad te gebruiken bij onze gebeden. In de commentaren van Calvijn zijn vaak ook de gebeden afgedrukt waarmee hij zijn toepredikingen eindigde. Ze vertonen ook bijna altijd een vaste structuur. Ze ademen een eerbied en een nabijheid die weldadig aandoet. Je vindt er de elementen die de catechismus noemt duidelijk in terug. Ze eindigen bijna altijd met het uitzicht op de grote toekomst die vast ligt op de basis van het werk van Jezus Christus. Hier volgen er twee, die ontleend zijn aan een niet gepubliceerde studie van A. van der Sloot. Je leert ervan bidden.

*'Almachtige God,
Vanaf onze oorsprong zijn wij verdorven.
Maar het heeft U behaagd uw hand naar
ons uit te strekken, en ons door de genade
van uw Zoon tot het heil terug te roepen.
Toch houden wij niet op ons dagelijks in
het verderf te storten.
Wij bidden U: wilt U geven, dat wij niet
door zo dikwijls te zondigen tenslotte
zozeer uw toorn over ons verwekken,
dat de barmhartigheid die u tot nu toe
jegens ons hebt betoond, van ons wordt
weggenomen, maar dat U door uw Geest
de boosaardigheid van ons hart geneest en
ons zo tot het gezonde verstand terugroept,
dat wij U voortdurend aanhangen, en dat
met een zuiver en oprecht gemoed?
Wij vragen dit van u, opdat wij, door uw
bescherming beveiligd, ook onder alle
soorten van gevaren ongedeerd blijven,
totdat U ons eindelijk bijeen vergadert tot
die zalige rust, die in de hemel voor ons is
weggelegd door onze Here Jezus Christus.
Amen'*

*'Almachtige God,
Wij zijn niet slechts verlost uit de
Babylonische ballingschap, maar we
zijn zelfs ook uit de hel opgekomen.
Hoewel wij kinderen van de toorn waren,
hebt U ons uit eigen beweging en naar
uw onmetelijke goedheid tot kinderen
aangenomen. Hoewel wij vreemdelingen
waren, hebt U voor ons de toegang tot uw
koninkrijk ontsloten, zodat wij thans in
uw Zoon uw erfgenamen worden geacht.
Wilt U ons toch geven, dat wij ijverig
wandelen voor uw aangezicht, en
ons geheel aan U en uw Christus
onderwerpen? En ook dat wij niet slechts
voorwenden, dat wij zijn leden zijn,
maar metterdaad bewijzen, dat wij zijn
lichaam zijn?
Leid ons zó door uw Geest, dat U ons
eindelijk bij U in uw hemels Koninkrijk
samenbrengt. Daartoe nodigt U ons
immers dagelijks uit door Christus, onze
Heer.
Amen'*

Wat Arie Slob beweegt

TEKST: JAN WESTERT, REDACTEUR VAN DE REFORMATIE EN VOORZITTER VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT VAN DE CHRISTENUNIE ///

Wie meer te weten wil komen over christenpoliticus Arie Slob kan goed terecht in het door hemzelf geschreven boek *Altijd in beweging*. In een prettige en eenvoudig leesbare stijl verhaalt Arie Slob over zijn politieke loopbaan: van de Zwolse gemeenteraad naar de Haagse Tweede kamer. En altijd als een gewaardeerd politicus. De psalmenorm is voor hem een leidend uitgangspunt.

Arie Slob is bij de tijd. Dat was hij al toen hij nog leraar was aan het Greijdanus College in Zwolle. In de tien minutengesprekken waarin ik hem meemaakte, wist hij exact aan te geven wat voor vlees hij in de kuip had. In zijn periode als docent maatschappijleer werkte hij hard aan versterking van het vak vanuit christelijk perspectief.

Slob had een drive: geloof is niet alleen een zaak voor het persoonlijk leven, maar heeft ook relevantie voor de samenleving. In *Altijd in beweging* kom je die drive weer tegen. Politiek is voor hem een roeping. Om Arie Slob beter te leren kennen, is dit een boek vol aardige notities.

Bruggenbouwer Er is een tweede reden om het boek van Arie Slob door te nemen. Je leest van een *insider* hoe hij de hoogte- en dieptepunten van de ChristenUnie in de afgelopen jaren heeft beleefd: zijn vertrek uit en terug-

keer naar de Tweede Kamer; de bewogen periode rond het kabinet Balkenende IV met Andre Rouvoet als vicepremier en Slob als fractievoorzitter.

Volgens mij is hij in die rol op zijn best. Hij is een bruggenbouwer of, om het in voetbaltermen te zeggen: Arie Slob speelt heel goed tussen de linies. Hij loopt altijd vrij, of geeft de goede steekpass.

‘Om het in voetbaltermen te zeggen: Arie Slob speelt heel goed tussen de linies’

Sinds mei 2011 is Slob fractievoorzitter en partijleider van de ChristenUnie. Bevolgen, degelijk, betrouwbaar. Arie is een lange afstandsloper. Hij bouwt waardering en respect zorgvuldig op. Zijn boek kenmerkt zich niet door een al te kritische reflectie. Hij vertelt heel terughoudend over allerlei gebeurtenissen. Arie Slob zal niet uit de school klappen. Dus laat hij je soms ook met vragen zitten. Integriteit staat hoog in het vaandel.

Rechtsstaat De laatste hoofdstukken van het boek zijn inhoudelijk het meest

interessant. Daarin spreekt Slob zich uit over de inhoud van christelijke politiek. ‘Als politicus sta ik daarom voor de vrijheid van moslims, hindoes, boeddhisten, joden en wat voor geloof en overtuiging dan ook.’

Godsdienstvrijheid is een zegen. Het was Willem van Oranje (1533-1584) die zich als protestant als één van de eersten sterk maakte voor geloofsvrijheid. Hij vond dat de overheid niet over het geweten van onderdanen mocht heersen. In die traditie staat Arie Slob. In een democratische rechtsstaat als Nederland moet er vrijheid zijn voor iedereen om zijn of haar godsdienst te belijden. Die vrijheid is verankerd in de Grondwet. De rechtsstaat geeft ook de grenzen van die vrijheid aan. Zo is er in ons land geen plaats voor eerwraak, voor islamitisch erfrecht of vrouwenbesnijdenis, net zo min als voor extremisme.

Arie Slob staat hiermee in de lijn van de ChristenUnie. Geen gemakkelijke lijn, omdat de grenzen van de rechtsstaat iedere keer weer opnieuw zorgvuldig bewaakt moeten worden. Dat blijkt

bijvoorbeeld uit het debat over het ritueel slachten, subsidies aan organisaties met een religieuze grondslag en het bijzonder onderwijs. Libertijnse partijen als D'66, GroenLinks, VVD, PvdA en SP laten steeds minder ruimte over in het publieke domein voor religieuze groeperingen. Dat is de ene kant van het spectrum. Aan de ander kant bevindt zich Geert Wilders die ook in christelijke kring de wind mee heeft, met zijn beroep op een joods-christelijke traditie. Terecht maakt Slob daar korte metten mee. Wilders gebruikt het beroep op de joods-christelijke traditie als politiek motief in zijn heilige strijd tegen de islam. Maar met de steun aan het verbod op het ritueel slachten laat de PVV zien dat zo'n beroep vooral populistisch geflirt

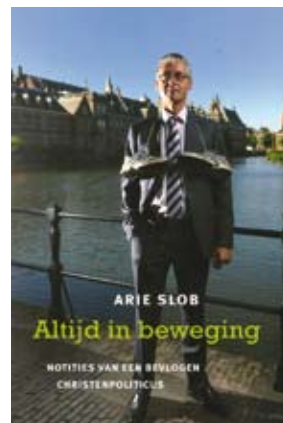
'Christelijke politiek is ontwapenend helder over haar principiële lijn'

is. De PVV staat haaks op de Nederlandse traditie, waarin we op een vreedzame manier hebben geleerd om te gaan met religieuze verschillen. Christelijke politiek is ontwapenend helder over haar principiële lijn.

Recht en gerechtigheid Het grootste risico dat christenen in deze tijd lopen, is meegezogen te worden in de agenda van deze wereld. In die agenda staan individu en materiële welvaart centraal. Een doodlopende weg. Slob droomt van een Nederland waar christenen de handen ineenslaan om juist daaraan tegenwicht te bieden. In Psalm 72 en Micha 6:8 staan voor Arie Slob de Bijbelse grondlijnen van recht en gerechtigheid waarlangs hij zich

politiek laat inspireren. 'Er is jouw mens, gezegd wat goed is, je weet wat de Heer van je wil: niets anders dan recht te doen, trouw te betrachten en nederig de weg te gaan van je God.' Christelijke politiek is dienstbare politiek.

N.a.v. Arie Slob, *Altijd in beweging*. Amsterdam (Uitgeverij Ark Media), 2011. 128 pagina's, € 15,95.

Nalaten aan ZOA

Een blijvend teken van hoop

Nadenken over uw nalatenschap is nadenken over de toekomst. ZOA wil in deze wereld hulp, hoop en herstel bieden én blijven bieden. Daar heeft ZOA uw hulp voor nodig. Meer weten? Kijk op www.zoa.nl of neem contact op met Yolenta Pater via 055-36 63 339.

WWW.ZOA.NL **GIRO 550**

De C van Cadeautje.

Wij snappen dat u voorzichtig met uw geld omgaat en komen u daarom graag tegemoet.

Nu gratis 2 weken het Nederlands Dagblad

Bel 0342 411711 of kijk op nd.nl/2weken

DE KRANT MET DE C

Een professionele baan in Israël?

Nes Ammim is op zoek naar een:

HR Officer
en een
Financial Controller

Kijk op www.nesammim.nl/vacatures

'Ik heb God en mezelf beter leren kennen'

De bijbelschool voor jou!

- Verrijk je bijbelkennis
- Leer getuigend leven
- Verdiep je geloof

Bezoek ons Open Huis
op 11 mei of 19 juni!
Kijk op
www.dewittenberg.nl

Donatus verzekert vertrouwd

Donatus verzekert kerkgebouwen en wat daar bij hoort, zoals ruimtes voor kinderopvang, doopvonten, kanselbijbels en orgels. Donatus is een betrokken specialist. Klein genoeg om u persoonlijk van dienst te zijn. Groot genoeg om uw verzekeringsbelangen aan toe te vertrouwen. Samen met u zorgen we ervoor dat wat waardevol is, behouden blijft voor onze kinderen en hun kinderen en hun kinderen...

Donatus

Dé kerken- en monumentenverzekeraar

www.donatus.nl tel. 073 - 5221700

De bittere wortel

TEKST: SANDER GRIFFIOEN, REDACTEUR VAN DE REFORMATIE ///

Het is altijd bijzonder in de pers iets over een goede vriend te lezen. Het overkwam me onlangs toen de NRC berichtte dat de VVD-leiding probeerde de publicatie van *Het rancuneuze gif* van senator Sybe Schaap uit te stellen. Het boek noemt de PVV hét voorbeeld van een gepolitiseerde 'rancuneuze boosheid', en wil laten zien dat deze partij met het scheppen van vijandsbeelden een strategische formule hanteert 'die veel lijkt op die uit de jaren dertig van de vorige eeuw'. Dat kwam uiteraard slecht uit bij het begin van de Catshuis-onderhandelingen. Maar het boek verscheen volgens plan en beleefde binnen tien dagen een herdruk. Hoofdonderwerp is het 'ressentiment' – zeg maar: een sterk verlangen naar genoegdoening dat voortkomt uit een diep besef van tekort te zijn gekomen en dat zich uit in wraakzucht. Door Nietzsche kwam het in de cultuurfilosofie terecht. Schaap heeft al enkele boeken over Nietzsche op zijn naam staan. Dit boek

volgt opnieuw dat spoor. Zijn Nietzsche is niet de brallende verkondiger van nieuwe waarheden die bij nationaalsozialistische ideologen in aanzien stond, maar eerder de eenzaam-voornamende denker die de komst voorspelde van 'de laatste mens', het rancuneuze mens-type. Ik moet erbij zeggen, ook om mijn vriend te verstaan, dat deze denker de troost van het christelijk geloof afwijst omdat hij vooral Paulus niet kon lezen zonder aan een God te denken die genoegdoening eist.

Toen in de tweede helft van de jaren '60 de calvinistische studentenbeweging op sterven na dood was, heeft een filosofiekring het nog enige jaren uitgehouden. Toen Nietzsches *Aldus sprak Zarathustra* op het programma werd gezet, bleek een enkele aankondiging voldoende om een zaaltje vol belangstellenden te trekken. Onder hen bevond zich Schaap, toen student sociologie met al een diploma Hogere Landbouwschool op zak. We

zouden in wisselende hoedanigheden nog veel met elkaar

te maken krijgen: hij paranimf bij mijn promotie, ik later zijn promotor, hij degene die mij inwerkte en ik weer zijn werkleider voor een docentschap aan de VU dat al gauw een nevenfunctie werd naast een dijkgraafschap.

Het werd een vriendschap over een geestelijke kloof heen. We vonden elkaar altijd als het om de rechtsstaat ging – hij verloochende nooit zijn antirevolutionaire achtergrond. We kwamen dicht bij elkaar als het ging om het 'hebt uw vijanden lief', maar bij de 'God van Paulus' gingen de wegen weer uiteen.

Ik kan het nog steeds niet anders zien dan dat alleen een leven uit genade (het Paulinische *sola gratia*) bescherming biedt tegen de bittere wortel (Hebr. 12:15) die nu overal in ons land opschiet.

WWW.DEREFORMATIE.NL

Behalve de drie artikelen die in dit blad aan het thema *De middagdienst* gewijd zijn, is er nog een vierde artikel te vinden op de website, geschreven door Sander Griffioen, lid van het deputaatschap herziening kerkorde en redacteur van De Reformatie. Verder kunt u via de website en via Twitter (@DeReformatie) meedenken over komende thema's en uw mening geven over een nummer. Verdere adresgegevens vindt u in de colofon.

De stelling waarop u naar aanleiding van dit nummer kunt reageren is:

Het volgende nummer van De Reformatie verschijnt D.V. op 4 mei a.s., de dag van de dodenherdenking en vlak voor Bevrijdingsdag. Ds. Jacob Glas zal daar in zijn bijdrage in de rubriek Bijbeltaal aandacht aan schenken. Het thema van dat nummer is: *de jeugdleider – leraar en leerling*, met de tot artikel bewerkte referaten van Arie de Rover en Tiemen Westerduin van de jeugdleidersconferentie in januari. Het nummer dat daarna verschijnt, op 18 mei a.s., is gewijd aan het thema *gemeenteopbouw door geloofsopbouw*.

Twée keer naar de kerk: een goede gewoonte

Er vol voor gaan

TEKST: MYRIAM KLINKER – DE KLERCK, AIO NIEUWE TESTAMENT AAN DE TU IN KAMPEN ///

‘Wat ik bedoel, broeders en zusters, is dat er maar weinig tijd rest. Laat daarom ieder die een vrouw heeft zo leven dat het hem niet in beslag neemt, ieder die verdriet heeft zo dat hij er niet door wordt beheerst, ieder die vreugde voelt zo dat hij er niet in opgaat, ieder die bezit verwerft alsof het niet zijn eigendom is, ieder die in deze wereld leeft alsof ze voor hem niet meer van belang is. Want de wereld die wij kennen gaat ten onder.’ (1 Korintiërs 7:29-31)

Paulus legt de Korintiërs dan wel uit wat hij bedoelt, maar voor ons wordt het er niet gemakkelijker op. Je hebt net een kindje gekregen, maar je mag niet voluit juichen. Je hebt net een huis gekocht, maar het is niet van jou. De Griekse tekst klinkt nóg radicaler: ‘...allen die een vrouw hebben alsof ze er geen hebben, allen die verdriet hebben alsof ze geen verdriet hebben, allen die blij zijn alsof ze niet blij zijn...’ Bedoelt Paulus dat echt? Je bent net getrouwd maar je moet leven alsof je geen partner hebt en blij zijn alsof je niet blij bent?!

De tekst staat tussen een reeks adviezen aan ongetrouwden. Paulus raadt hun niet

af te trouwen, maar hij raadt het hun ook niet aan. Hij noemt het huwelijk een ‘zware belasting’ (lees: ‘aardse belasting’) die hij hun wil besparen. Paulus verduidelijkt dit daarna zo: ‘wat ik bedoel, broeders en zusters, is dat er maar weinig tijd rest’ en: ‘want de wereld die wij kennen gaat ten onder’. Wat is de link tussen vrijgezel zijn en het einde der tijden?

Gecomprimeerde tijd Heel wat uitleggers denken dat Paulus ervan uitgaat dat de terugkeer van Christus ophanden

was. Waarom nog trouwen? De wereld die wij kennen gaat toch ten onder.

Bespaar jezelf al het verdriet om je

partner en kinderen in de verschrikkingen die voor de deur staan...

Maar Paulus zegt niet ‘dat er maar weinig tijd rest’, zoals de NBV vertaalt. Het Grieks wil zoiets zeggen

als ‘de tijd is verkort’, ‘in elkaar geschoven’, of ‘gecomprimeerd’. Hij gebruikt een werkwoordsvorm die

‘Paulus’ leven

als apostel is één

doorgaand verlangen

naar het samenzijn

met zijn Heer’

aangeeft dat er een proces *aan de gang* is en niet zozeer dat iets ophanden is en elk moment kan plaatsvinden. Dit betekent dat Paulus de Korintiërs iets wil vertellen over de toestand van de wereld nu: die ‘is bezig ten onder te gaan’ of ‘is aan het voorbijgaan’. Met de kruisiging en opstanding van Jezus is het einde der tijden in feite al aangebroken. Daarom leven christenen in een intense, ‘gecomprimeerde’ tijd. Natuurlijk zien zij uit naar Jezus’ terugkomst, maar hoe lang dit duurt weet niemand, ook Paulus niet.

Dat geeft voor wie met Christus verbonden is een andere kleur aan het leven op aarde: de kleur van voorlopigheid.

Je hebt net een kindje gekregen maar mag niet voluit juichen. Bedoelt Paulus dat echt? ///

Dagelijkse dingen komen in het licht van de wederkomst te staan. Iedereen herkent dat wel: als je gespannen en ongeduldig naar iets uitkijkt, lijkt al wat daaraan voorafgaat plotseling veel minder interessant.

Grondtoon Paulus' leven als apostel is één doorgaand verlangen naar het samenzijn met zijn Heer. Alles wat hem daarvan afleidt, beschouwt hij als verlies. In de brief aan de Filippenzen laat hij wat dat betreft bijzonder diep in zijn hart kijken: 'Om-wille van Hem heb ik alles prijsgegeven; ik heb alles als afval weggegooid... Ik wil Christus kennen en de kracht van zijn opstanding ervaren' (Fil. 3: 8b en 10a). Paulus gaat vol voor Christus. Dit verlangen naar Hem vormt tegelijk de

drijvende kracht achter zijn adviezen aan de Korintiërs. Hij wil hun laten zien dat de zekerheid van Christus' terugkeer bepalend is bij alles wat ze hier

'Mag je er wel vol voor gaan? Ja, maar met de blik op Christus'

op aarde doen. Ze moeten hun focus verschuiven van hun eigen plannen naar Gods plan. Hij vraagt van hen niet dat ze ongehuwd blijven tegen hun eigen verlangen in of dat ze hun emoties aan de kant schuiven. Paulus heeft ook niets tegen kopen en verkopen. Als daardoor het verlangen naar Christus maar niet op de achtergrond raakt. Dit geldt ook

voor ons wanneer we trouwen, kinderen krijgen, huizen kopen, blij zijn of juist diep in de put zitten: vergeet niet te blijven verwachten!

Mag je er wel vol voor gaan? Ja, maar met de blik op Christus. Hoe je je leven ook inricht, de gespannen verwachting van een toekomst met Hem moet de grondtoon van je bestaan zijn en de rest hiermee in harmonie.

Dit artikel zal worden opgenomen in Ongemakkelijke teksten van Paulus (red. Rob van Houwelingen en Reinier Sonneveld), dat in het najaar verschijnt bij uitgeverij Buijten & Schipperheijn te Amsterdam.

STICHTING WOORD & WERELD

Zojuist verschenen: Cahier 92

Naar de kerk: waar en waarom?

Populair-theologische bijdragen
door dr. A.N. Hendriks

168 x 230 mm, genaaid, gebrocheerd, 120 pagina's

Prijs bij abonnement € 9
Ook verkrijgbaar bij de boekhandel voor € 10,75

bestel via www.woordenwereld.nl of www.bladenbox.nl (ook voor een abonnement)

UIT DE KERKEN

Beroepen:

Te Schildwolde: P. Poortinga te Drachten-Zuid/West;
te Nieuwleusen: L.H.Th. Kooij te Leidsche Rijn;
te Eindhoven-Best: H.J. Roosenbrand te Hoofddorp.
Aangenomen: Naar Alblasterdam i.c.m. Nieuw-Lekkerland: kand.

D.C. Meijer te Rotterdam.

Jubileum: Leusden, 12 april, vijftienvintig jaar predikant: ds. J. van Benthem (1960).

Beëindiging ambtsbediening: Met ingang van 31 maart jl. is door de kerkenraad van Meppel met instemming van hemzelf en van de classis de ambtsbediening van ds. P.H. van der Laan beëindigd.

Een kerk die verrast

Hoe kunnen we evangeliseren als de meeste mensen niet geïnteresseerd zijn? **Graham Tomlin** laat zien dat mensen niet zozeer verlangen naar 'vergeving', als wel naar een minder oppervlakkige levensstijl. De eerste stap is niet *hoe* we hen kunnen overtuigen, maar *hoe* we hen naar *meer* kunnen doen verlangen.

208 p., € 15,90

Buijten & Schipperheijn Motief

www.buijten.nl – in de boekwinkel

AMSTERDAM IN BEWEGING VOOR JEZUS CHRISTUS

Sinds 2002 bestaat in groot-Amsterdam een partnerschap van christelijke gemeenten: Amsterdam in beweging voor Jezus Christus. Gezamenlijk verlangen deze gemeenten ernaar de stad in beweging te zien voor Jezus Christus. Regelmatig krijgen deze gemeenten de vraag om meer te vertellen over hun initiatieven. Daarom bieden zij nu een weekend aan om kennis te maken met diverse manieren van kerkelijk pionieren in de stad. Het weekend is bedoeld voor studenten theologie, voor voorgangers die op zoek zijn naar een nieuwe uitdaging, voor oudsten/ouderlingen of anderen die betrokken zijn bij het ontwikkelen van visie voor een gemeente, kortom, voor iedereen die zich afvraagt of God hem of haar roept om dienstbaar te zijn in de stad. Het weekend staat gepland voor 2 t/m 4 juni 2012. Op de website www.amsterdam-inbeweging.nl en www.kleurrijkamsterdam.nl vind je meer informatie.

Je kunt ook bellen of mailen met Jeanette de Waard, 06-24 70 49 17, jeanette@hoopvoornoord.nl.

ONLINE BIJBELCURSUS MEEROVERDEBIJBEL.NL

Het Nederlands Bijbelgenootschap heeft begin april de website MeerOverDeBijbel.nl gelanceerd. Aan de hand van tien bekende personen uit de Bijbel, kunnen geïnteresseerden hier hun ontdekkingstocht door de Bijbel starten. Op de website worden door

middel van filmpjes, verhalen bij Bijbelteksten en culturele uitstapjes de belangrijkste thema's en achtergronden van de Bijbel toegelicht.

Gebruikers van de website moeten zich eenmalig gratis registreren. Vervolgens kan onbeperkt ingelogd worden op MeerOverDeBijbel.nl. Het Nederlands Bijbelgenootschap wil hiermee zijn missie onderschrijven om zoveel mogelijk mensen te bereiken én aan te spreken met de Bijbel. Het is de bedoeling dat in de toekomst meer online thema's ontwikkeld worden voor www.meeroverdebijbel.nl.

VERSCHENEN: PIANOBEGELEIDINGEN BIJ DE PSALMEN - DEEL 2

Bevat zettingen bij Psalm 1, 5/64, 16, 18, 21, 22, 23, 26, 28/109, 32, 34, 37, 38, 40, 43, 46/82, 47, 48, 54, 56, 57, 61, 73, 75, 78/90, 80, 81, 84, 85, 87, 92 en 117. Omvang 36 blz., prijs € 17,50 (+ 2,50 verzendkosten). Met gezamenlijk register op deel 1 en 2.

Aanbieding: deel 1 (€ 17,50) en 2 samen voor: € 32,50 (+ verzendkosten). Bestel via email: nootzaak@jak.nl; Website: www.dirkzwart.com

ZOMERSCHOOL EVANGELIE & MOSLIMS

Ook dit jaar organiseert de stichting Evangelie & Moslims weer de Zomerschool. De Zomerschool is een intensieve studieweek in juni voor christenen die zich bezinnen op de vraag hoe zij persoonlijk en/of vanuit hun gemeente in Christus' naam iets kun-

nen betekenen voor moslims. Tijdens de studieweek verdiept u zich in het geloof en de achtergrond van moslimmedelanders en de vraag waarin dit verschilt van de boodschap van de Bijbel. Ook ziet u welke materialen en werkvormen er zijn om het evangelie in woorden en daden bij moslims te brengen. Een belangrijk onderdeel is ook de ontmoeting met moslims zelf. Sprekers zijn mensen met een ruime ervaring in de omgang met moslims en deels zelf afkomstig uit de wereld van de islam. De week wordt D.V. van 18 tot 22 juni gehouden in Voorthuizen. Zie voor meer informatie en aanmelding www.evangelie-moslims.nl.

STICHTING ISMAËL

Stichting Ismaël heeft als doel de Arabische wereld in contact te brengen met de bijbelse boodschap. Tot op heden deed de stichting dat vooral door het verspreiden van christelijke lectuur. Vanaf heden gaat zij daarnaast een actieve rol spelen bij het verlenen van hulp in het Midden-Oosten. Door het bieden van diaconale hulp is het mogelijk de christelijke levenswijze vanuit de Bijbel binnen het bereik van gezinnen te brengen. Ook is het bestuur van de stichting uitgebreid. Ds. W. Visscher, predikant van de Gereformeerde Gemeente in Amersfoort, gaat als voorzitter van de stichting fungeren. Verder treedt toe G. Roos uit Kampen, die als journalist heel wat in het Midden-Oosten heeft gereisd, en ondernemer A. M. van der Maas. Meer informatie is te vinden op de website www.stichting-ismael.nl.